

Lerarenopleiders geven handen en voeten aan kwalificatie, socialisatie en subjectificatie

Een voorbeeld van een leertaak die 'samen leren' op scholen in Zuidoost-Utrecht faciliteert

Joke Rentrop, Graduate School of Teaching (GST), Universiteit Utrecht

Samenvatting | *In het kader van 'samen opleiden' op de werkplek heeft het kernteam van de aspirant-Opleidingsschool Christelijk Voortgezet Onderwijs groep Zuidoost-Utrecht (OZU) een leertaak voor studenten ontwikkeld. Het team bestaat uit lerarenopleiders (school-opleiders en instituutopleiders) van vijf verschillende scholen en twee lerarenopleidingen, de Hogeschool Utrecht (HU) en de Graduate School of Teaching (GST) van de Universiteit Utrecht. De ontwikkelde leertaak stuurt de samenwerking tussen studenten van de verschillende scholen en opleidingen aan. De studenten bezoeken in heterogene groepjes qua school en opleiding een van de OZU-scholen en wisselen hun ervaringen uit. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe we in die leertaak handen en voeten geven aan kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. We gaan achtereenvolgens in op de opleidingsvisie, de doelen, de leertaak en de eerste ervaringen van de studenten hiermee.*

Inleiding

Het vormgeven van opleiden op de werkplek vereist een specifieke aanpak waarin zowel theorie, praktijk en zelfsturing met elkaar verbonden worden ten behoeve van het leren van de aanstaande leraren, alsook waar het leren door aanstaande leraren van experts een plek krijgt (Koster, 2013). Lerarenopleiders (school- en instituutopleiders) van de aspirant-Opleidingsschool Christelijk Voortgezet Onderwijs groep Zuidoost-Utrecht (OZU) werken als kernteam nauw samen om het motto 'Leren doen we samen' tot uitvoering te brengen. Daartoe hebben zij de leertaak *Naar OZU-scholen met studenten van verschillende opleidingen* ontwikkeld.

De leeractiviteiten binnen de leertaak sturen het leren in de verschillende authentieke leeromgevingen aan en richten zich op het observeren en leren van ervaren leraren. Het kernteam beoogt zelfsturing te bevorderen door studenten zelf de taak binnen de gegeven kaders in te laten vullen. Studenten van de hogeschool en van de universitaire lerarenopleiding bedenken een gemeenschappelijke aanpak en formuleren observatiepunten en doelen. Naast het zelfstandig aansturen van eigen leeractiviteiten en leerproces, nemen zij ook deel aan de gekozen activiteiten, zoals een gesprek voeren met een leraar en leerlingen en de eigen school presenteren.

De leertaak Naar OZU-scholen met studenten van verschillende opleidingen

De leertaak *Naar OZU-scholen met studenten van verschillende opleidingen*, zie bijlage, is een voorbeeld van hoe de OZU-groep het samen opleiden vanuit drie dimensies, kwalificatie, socialisatie en subjectificatie (Biesta, 2011), tracht vorm te geven. Bij het ontwerpen van de

leertaak maakten we gebruik van de bijdrage en de woorden van Geldens en Onstenk (2011). Deze auteurs hebben in een matrix mogelijke doelen die bij het opleiden van leraar van belang zijn, weergegeven. Wij richten ons hierbij voornamelijk op de doelen vanuit het perspectief van de lerarenopleiders en aanstaande leraren, zoals in tabel 1 is weergegeven.

Tabel 1 Kernopgaven voor lerarenopleiders en aanstaande leraren
(bron: Geldens & Onstenk, 2016)

	Kwalificatie	Socialisatie	Persoonsvorming
Leraren-opleiders en aanstaande leraren	Lerarenopleiders begeleiden aanstaande leraren bij het verwerven van competenties die nodig zijn om een goede leraar te worden	Lerarenopleiders leren aanstaande leraren tijdens de opleiding wat 'gebruikelijk' is binnen de beroepsgroep en leren deel uitmaken van de samenleving.	Lerarenopleiders begeleiden aanstaande leraren bij het ontdekken en ontwikkelen van hun passies en beroepsidentiteit en leren hen omgaan met het gegeven dat ze altijd (ook) als persoon voor de klas staan.

Kwalificatie

Voor de lerarenopleiding betekent bijdragen aan kwalificatie concreet het begeleiden van aanstaande leraren bij het verwerven van competenties die nodig zijn om een goede leraar te zijn (Geldens & Onstenk, 2016). Het gaat bij kwalificatie niet alleen om het handelen van de leraar, maar ook om het denken achter dat handelen. In de opleiding moet er expliciet aandacht zijn voor de vraag wat goed onderwijs is en wat dat betekent voor goed leraarschap. Het handelen wordt gevoed door reflectie op de praktijk.

In het kernteam hebben we de inhouden die op de werkplek aandacht behoeven, doordacht. Het opleidingsprogramma waarin deze inhoud aan bod komt, bestaat uit verschillende leeractiviteiten, zoals intervisie, themabijeenkomsten en de, in dit hoofdstuk besproken, leertaak. Om tot een kwalitatief goede leertaak te komen, was het allereerst nodig om doelen vast te stellen. We vinden het belangrijk dat de aanstaande leraren zich ontwikkelen binnen en buiten de context van hun eigen school. Studentopmerkingen geven aan dat zij het belang hiervan ook inzien:

Leuke opdracht want je maakt kennis met scholen die je normaal niet zou bezoeken tijdens je stage.

Je ziet scholen die je niet zou zien, omdat je een keuze hebt gemaakt en sommige scholen passen niet bij deze specialisatie.

We willen het gegeven dat studenten op vijf verschillende scholen stage lopen, benutten om te leren van en met collega's. Het motto van de opleidingsschool is dan ook 'Leren doen we samen'.

De competenties die studenten verwerven hebben betrekking op het kunnen construeren van groeps- en persoonlijke doelen, het ter plekke kennis kunnen verwerven over lesgeven middels observatie, het kunnen reflecteren op de ervaringen en het mondeling en schriftelijk verslag

kunnen doen om hun ontwikkeling inzichtelijk te maken. Het thema van de reflectie is: wat is goed onderwijs en wat betekent dat voor goed leraarschap? De student krijgt enerzijds via de schoolsites informatie over de formele visie en inrichting van het onderwijs en anderzijds informatie over de formele en geleefde visie en inrichting van het onderwijs via de student, leraar en/of leerling.

De volgende procesdoelen doelen zijn opgenomen in de leertaak:

Je doet ervaring op met het samenwerken met studenten (aankomende leraren) van verschillende scholen en opleidingen, wat exemplarisch is voor het samenwerken op én tussen scholen;

Je kunt je leerproces inzichtelijk maken voor de school- en instituutsopleiders op school en op het instituut.

Docenten op deze school hebben voornamelijk een sterk pedagogische rol.

Voorbeeld van een studentreflectie op deze doelen:

Het bezoek aan het Seyster College voor praktijkonderwijs heeft een goed inzicht gegeven van wat het is, en met name wat de verschillen zijn met het reguliere onderwijs. Het is een unieke situatie waarin leerlingen in een positieve en vriendelijke omgeving leren. De docenten hebben in het Model Interpersoonlijk Leraarsgedrag een positie van lage invloed, en hoge nabijheid. Uit deze observaties en gesprekken met de leerlingen en docenten blijkt dat de docenten voornamelijk een sterk pedagogische rol hebben.

Socialisatie

Het begrip socialisatie heeft zowel betrekking op beroepssocialisatie als op socialisatie in de samenleving als geheel. Bij beroepssocialisatie gaat het volgens Geldens en Onstenk (2016) om vragen als: wat is gebruikelijk binnen de beroepsgroep, wat zijn de kernwaarden, wat zijn verschillen et cetera. Socialisatie is breder dan alleen beroepssocialisatie. (Aanstaande) leraren moeten zich ook verhouden tot de samenleving. Zij moeten kunnen bijdragen aan het debat over onderwijs en de rol van leraren.

Lerarenopleiders dragen vanuit hun specifieke taak in het onderwijs actief bij aan de samenleving en participeren hierin actief (Geldens & Onstenk, 2016). Het kernteam bestaat uit lerarenopleiders die verschillende rollen (docent, werkplekbegeleider, schoolopleider, instituutopleider, algemeen didacticus, projectleider, en coach) binnen verschillende contexten (scholen, instituten) vervullen. De uitdaging voor het team ligt in het feit hoe het team de verbinding maakt met de niet rechtstreeks betrokken collega's uit de instituten en de scholen. Lerarenopleiders van de instituten die niet betrokken zijn bij het ontwerp van de leertaak dienen hierover geïnformeerd te worden, vooral om eerder gestelde verduidelijkingsvragen als: "Weet jij meer over een leertaak waar een student uit onze masterstage 2-groep navraag naar doet? De student in kwestie heeft eigenlijk geen ruimte om eraan mee te doen (hij heeft een baan ernaast) en was evenmin als ik bekend met dit programma. Of richt zich dit alleen op masterstage 1-studenten?", voor te zijn. Het antwoord van de cursuscoördinator geeft blijk van de bewustwording die op gang komt om 'samen opleiden' inzichtelijker te maken. "Ik concludeer uit jouw vraag dat het belangrijk is om

alle collega's te informeren over de ontwikkelingen op de opleidingsscholen (er zijn er nog meer) en wat dat betekent voor de studenten en hun begeleiding. Daar ga ik voor zorgen." Studenten lopen een jaar op één school stage en ontwikkelen zich als leraar binnen deze specifieke schoolcontext. Zij worden op die wijze deel van de bestaande tradities en praktijken. Een valkuil kan zijn dat er verkokering plaatsvindt. De student ziet bijvoorbeeld dat zijn stagebegeleider vooral docentgestuurd werkt en wil dit zelf in de praktijk brengen. We vinden het belangrijk dat studenten een bredere blik op onderwijs krijgen. De leertaak maakt decontextualisering mogelijk. Studenten zien meerdere leraren in andere scholencontexten aan het werk. Zij gaan met hen in gesprek over de keuzes achter het handelen van die leraren. Zij worden uitgedaagd hun ervaringen vanuit verschillen en overeenkomsten tussen scholen te verwoorden.

Het volgende doel, gericht op socialisatie, is opgenomen in de leertaak:

Je krijgt een beeld van andere OZU-scholen op het gebied van verschillen en overeenkomsten in het vormgeven van het onderwijs, in het handelen van de leraar en in het leren van leerlingen.

Voorbeelden van studentreflecties:

Ik heb een duidelijker beeld gekregen van de verschillende schooltypes en lesmanieren.

Lekker neuzen, verschillen vergelijken.

Persoonsvorming

Geldens en Ostenk (2016) stellen dat de persoon van de leraar er toe doet. De ontwikkeling van de beroepsidentiteit van de aanstaande leraar is een belangrijk onderwerp in het opleidingscurriculum. De beroepsidentiteit helpt aanstaande leraren om onder woorden te brengen wat hen motiveert in het leraarschap, wat hen drijft en over welke eigenschappen zij beschikken die zij in kunnen zetten. Het zicht krijgen op de eigen motieven en drijfveren maakt het mogelijk om zelf afgewogen onderwijspedagogische oordelen te vellen en keuzes te maken.

De volgende persoonsvormende doelen zijn opgenomen in de leertaak:

Je wordt je bewust van welk type onderwijs je aanspreekt.

Tweedejaars HU kunnen op basis van deze ervaringen hun keuze voor specialisatie (beroeps- onderwijs of avo) maken.

We willen dat studenten hun ervaringen spiegelen aan ideeën over wie zij zijn en welk type leraar zij willen zijn. Persoonsvorming, door Biesta (2011) ook als 'subjectificatie' aangeduid, heeft volgens hem bovendien betrekking op de relaties tussen het individu en de ander. De ander wordt in deze leertaak zichtbaar als leerling, medestudent, leraar, schoolopleider of lerarenopleider van het instituut. Tijdens het doen van of het reflecteren op de taak, in relatie en in interactie met anderen, wordt het beeld van jezelf als aankomende leraar op de werkplek scherper. Voorbeeld van een studentreflectie:

Voor mij was het bezoek aan het Revius Lyceum Wijk bij Duurstede erg nuttig. Doordat deze school in bijna alles anders is dan het Christelijk Lyceum Zeist vond ik het erg interessant om

te kijken welk onderwijs het beste bij mij past. Voor mij is door dit schoolbezoek duidelijker geworden wat voor type school bij mij past en in wat voor een soort onderwijssysteem ik later graag les zou willen geven.

Tot slot

Met trots blikken we terug op 'onze studenten' die hun eigen school in pitches presenteerden aan studenten van de andere scholen en op 'alle OZU-studenten' die op de andere scholen initiatieven namen om in contact te komen met leraren en leerlingen. Op basis van de eerste ervaringen met de leertaak en de uitwerkingen ervan kunnen we voorzichtig concluderen dat de doelen voor een groot deel bereikt zijn. De studenten gaven aan dat zij geleerd hebben van de schoolbezoeken.

Het gezamenlijk ontwikkelen en begeleiden van de uitvoering van de leertaak en de reflecties van de studenten in het verslag hebben ertoe geleid dat ook wij, de lerarenopleiders uit het OZU-kernteam, geleerd hebben. We hebben meer zicht gekregen op het opleiden vanuit drie dimensies: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. Eerder gaven we op de werkplek vooral handen en voeten aan de begeleiding vanuit de dimensies kwalificatie en subjectificatie en minder, of op impliciete wijze, aan de begeleiding vanuit de dimensie socialisatie.

Het leren binnen de dimensie socialisatie gaan we verder faciliteren.

We willen verder onderzoeken wat studenten in de heterogene groepjes qua school en opleiding van elkaar geleerd hebben. In het eerste deel van het verslag beschrijven zij de groepsdoelen en bereiden zij het bezoek voor. In het tweede deel beschrijven zij hun persoonlijke leerdoelen en de leeropbrengst. Het idee is om de leertaak uit te breiden met een vraag die zich richt op de beleving en de kwaliteit van de samenwerking.

Dit zou ten goede komen aan de ontwikkeling binnen het domein socialisatie.

De leertaak *Naar OZU-scholen* met studenten van verschillende opleidingen heeft ons een handvat verschaft dat handen en voeten geeft aan kwalificatie, socialisatie en subjectificatie.

Wij verwachten dat de leertaak in deze vorm op eenvoudige wijze gefaciliteerd kan worden op andere opleidingsscholen waarin het 'samen leren' voorop staat.

**De leertaak
geeft handen
en voeten aan
kwalificatie, socia-
lisatie en subjek-
tificatie.**

Referenties

- Biesta, G.J.J., (2011). Het beeld van de leraar: Over wijsheid en virtuositeit in onderwijs en onderwijzen. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 32(3), 4-11.
- Geldens, J., & Onstenk, J. (2016). De maatschappelijke verantwoordelijkheid van de lerarenopleiding. Kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming als kernopgaven. *VELON Kennisbasis voor Lerarenopleiders*, *Katern 2: De context van het opleiden van leraren*, 25-37. Opgehaald van <http://www.lerarenopleider.nl/velon/kennisbasis>.
- Koster, B. (2013). *Andere perspectieven: een blik op het opleiden van aanstaande leraren op de werkplek* (lectorale rede). Tilburg: Fontys Lerarenopleiding Tilburg.

Bijlage:

Leertaak: Naar OZU-scholen met studenten van verschillende opleidingen

Je loopt dit jaar stage op een OZU-school (OZU = Opleidingsschool CVO Groep Zuidoost-Utrecht). De OZU heeft een breed scala aan onderwijstypen en niveaus: van praktijkonderwijs tot tweetalig gymnasium. In de komende tijd ga je buiten je eigen school ervaring opdoen op een andere OZU-school. Je vormt hiervoor een groepje met twee studenten van twee andere OZU-scholen. Op deze wijze pluk je de vruchten van het feit dat je op één van de vijf aspirant-opleidingsscholen je praktijk vormgeeft: de deuren van deze scholen staan namelijk voor je open. Daarnaast heb je hierdoor de gelegenheid om kennis te maken met studenten van de andere scholen, ervaringen uit te wisselen en je kijk op scholen te verbreden. De leraren, schoolopleiders en lerarenopleiders wensen je een plezierige en nuttige uitwisseling toe.

Doelen:

- ▶ Je krijgt een beeld van andere OZU-scholen op het gebied van verschillen en overeenkomsten in het vormgeven van het onderwijs, in het handelen van de leraar en in het leren van leerlingen;
- ▶ Je wordt je bewust van welk type onderwijs je aanspreekt;
- ▶ Je doet ervaring op met het samenwerken met studenten (aankomende leraren) van verschillende scholen en opleidingen, wat exemplarisch is voor het samenwerken op én tussen scholen;
- ▶ Je kunt je leerproces inzichtelijk maken voor de school- en instituutopleiders op school en op het instituut;
- ▶ Tweedejaars HU kunnen op basis van deze ervaringen hun keuze voor specialisatie (beroeps- onderwijs of avo) maken.

Voorbereiding:

Individueel:

- ▶ Bereid voor 11 oktober een pitch van 1 minuut voor waarin je jezelf, maar vooral je school presenteert;
- ▶ Bekijk de schoolsites van de desbetreffende scholen;
- ▶ Denk vast na wat je wilt 'halen' op andere scholen en wat je leervragen zijn.

In drietallen:

- ▶ Bij de eerste themabijeenkomst op het Christelijk Lyceum Zeist op 11 oktober maak je kennis met de studenten van het 2e en 3e jaar van de Hogeschool Utrecht en de minor en masterstudenten van de Graduate School of Teaching van de Universiteit Utrecht. Na afloop van de pitches, maak je groepjes van drie. Zorg ervoor dat je ten minste met één student van een andere lerarenopleiding een groepje vormt. Bespreek in je groepje wat je wilt leren, welke groeps- en persoonlijke doelen jullie nastreven, op welke punten je gaat observeren in de klas en welke vragen je in ieder geval aan leraren en leerlingen wilt stellen. Je maakt hiervan een groepsverslag van een half A4tje.
- ▶ In de week na de herfstvakantie kun je de woensdag (25 oktober) gebruiken om het eerste schoolbezoek in te plannen. Als dit jouw school is, plan dan vanaf 10.30 uur, samen met de leraren van je school het bijwonen van minimaal twee lessen en het gesprek met de leraar en leerlingen;
- ▶ Plan ergens tussen week 44 en 49 een andere dag waarop jullie de tweede school bezoeken. De student van die school organiseert dat schoolbezoek. Je kunt hiervoor de woensdag gebruiken, maar je mag ook een andere dag kiezen.

Uitvoering:

In drietallen:

- ▶ Bezoek de scholen, presenteer jouw school aan de anderen, observeer in de klassen en ga in gesprek met een leraar en leerlingen.

Terugblik:

Bespreek in je groepje in welke mate de groeps- en persoonlijke doelen bereikt zijn. Vul het groepsverslag m.b.t. de voorbereiding aan met een half A4tje over de leeropbrengsten en stuur dit, uiterlijk twee weken na de schoolbezoeken, naar je schoolopleider of instituutopleider. De verslagen plaats je verder ook in je praktijkdossier (GST) of in het S&W-verslag (HU).